

A HALÁL A MAI EMBER TUDATÁBAN

A II. Vatikáni zsinat szellemisége lehetővé tette, hogy az egyház — korábbi kezdeményezésekre és erőfeszítésekre támaszkodva — a különböző tudományok felé forduljon, integrálja azok eredményeit a saját gondolatvilágába, és párbeszédet kezdjen a tudományos élet képviselőivel. A *Gaudium et spes* kezdetű konstitúció szerint a zsinat célja, hogy az egész emberi családnak tolmácsolja az összetartozás érzését, és főként párbeszédre hívja annak minden tagját. Több mint ötven év távlatából megállapítható, hogy az egyház nyitása a tudományos élet felé számos területen egyoldalú maradt, pedig korunkban a tudománynak szintén kapcsolatot kellene keresni az egyházzal. A tudomány sok területén elérte saját határait, és kénytelen szembenézni a tudomány és a vallás határterületét elérő problémák megoldhatatlanságával. Ezek azok a kritikus határterületek, amelyeket sem az egyház, sem a tudomány nem tart kizárólagos ellenőrzése alatt, épp ezért a modern ember egyik leg-szerűlekenyebb pontját alkotják.

Jó és rossz tudása

Az átfogó tudás birtoklásának vágya egyidős az emberiséggel. Ennek ellenére a tudás, a megszerezhető ismeret, vagy éppen a rossznak tudása a különböző kultúrák szerint összefüggésben van az emberiség eredendő tragédiájával, vagy akár magával a bűnbeeséssel. A hinduizmus filozófiájában megjelenik a tudás, a megismerés és a cselekvés kapcsolatának izgalmas kérdése: „Ha minden bűnöző közül a legbűnösebb volnál is, minden bűnön átkelsz a tudás bárkáján. Mint ahogy a lobogó tűz minden fát hamuvá hamvaszt, Ardzsuna, ugyanúgy hamuvá hamvaszt minden tettet a tudás tüze. Nincs semmi, ami a tudáshoz hasonló tisztító erővel bírna” (*Bhagavad-gíta* IV,36–38; Vekერი József fordítása). Eszerint a megfelelő ismeret, illetve az üdvözítő tudás tökéletességre vezet, ami a gyakorlat folyamán tökéletlenné válhat. A buddhizmusban minden rossz forrásaként jelenik meg a téveszme (a sokaság illúziója, az Egytől való különbözőség képzele, vagy az „én” téves képe), a rossz, vagy téves tudás, ami a gyűlölet és kapzsiság mellett az emberiség legnagyobb eredendő problémája.

A hindu világképben és a buddhizmusban az ember eljuthat a „jó tudásig”, amely saját megváltását is eredményezheti. A kereszténységben Krisztus hozza el a megváltást, aki az Atyaisten irántuk való végtelen szeretetét testesíti meg. Ennek a folyamatnak a szeretet annyira nélkülözhetetlen eleme, hogy eltörlődik mellette az átfogó tudás. Mindezekből látható, hogy ha az ember teljes, átfogó

ismeretet akar, arra vágyik, akkor könnyen tévútra kerülhet, mert a tudásának ára van. Az átfogó tudás, bölcsélet nem lehet kizárólag tapasztalati és információbirtoklási képesség, mivel az emberi bölcsesség és tudományok lényegéből fakadóan csak „rész szerint van bennük az ismeret” (1Kor 13,9). Pál apostol a szeretet himnuszába integrálja a tudás, a megszerezhető ismeret kérdését, ami szemléletében merőben különbözik a tapasztalat útján megszerezhető tudástól. A szeretet alapján megszerezhető ismeret elsősorban Isten megismerhetőségére vonatkozik, de ennek analógiájára a megismerés lehetőségét adja embertársaink, illetve környezetünk felé is. (Gondoljunk a „félreismertelek” kifejezésre, ami nem más, mint az, hogy nem szeretetből ismeretek meg, hanem, előítéleteimből.) Talán ez az egyik legmarkánsabb különbség a távol-keleti, illetve buddhista világkép és a kereszténység között, ahol a szeretet krisztusi parancsa átfogó és megkerülhetetlen élettörvény. Ezzel szemben Buddha arra buzdít, hogy oltuk ki magunkból a megsebződéssel járó szeretet törekvését, mivel „amit/akit szeretünk, az szomorúságot, fájdalmat, szenvedést, bánatot, gyötrelmet okoz azáltal, hogy szeretjük”. Pál apostol gondolkodása szerint az ismeret megszerzésére részleges lehetőség van. Az egész átfogó ismeret nem részeinek összege (nem csak információrendezés), mert az egységes tudásnak, szemléletnek, majd az ítéletnek gazdagodnia kell a szeretettel: a szeretet világossága az igazság világossága. Talán nem véletlen, hogy Nietzsche éppen ezzel a gondolattal elutasítóan és otrombán kritikus: „A szeretet az az állapot, amelyben az ember leginkább úgy látja a dolgokat, ahogy azok nincsenek. Az illuzórikus erő ekkor van a csúcsponton.”

Pál apostol ennek a gondolkodásnak tökéletes ellenpontja. Ezek szerint létezik „jó” tudás? Vajon hogyan lehet maga a tudás jó vagy rossz, esetleg egyszerre mindkettő? A jó tudása szükségszerűen kapcsolódik a rossz ismeretéhez. A jónak tudását, az ismeret gyarapodását a rossz tapasztalata mérgezi egyéni szinten és a tudomány egészére vonatkoztatva is. A jónak tudása további kérdést is felvet. Isten minden teremtési fázis bevezetésével kijelenti: „mindez jó”. Jó, de nem egy feltételezett rosszhoz képest. Jó, mert befejezett, egész, tökéletes, minőségben Egy. Ez az eredendő igenlés. A bibliai teremtés hatodik napján (a mai ismereteink szerint, a természettudomány nyelvén: az ősröbbanás után mintegy 14 milliárd évvel) Isten a „Jó ítéletét” (és az Isten-teremtény *kölcsönös* szeretetét) megosztotta az emberrel. Az ember is ítél Istenével együtt: „ez jó”. A bűnbeesés nem más, mint az Isten-től elvonatkoztatott, csak az ember saját hatáskörében hozott „jó” ítélete.

Mind bibliai értelemben, mind filozófiai aspektusból a rossz tudása magával hozza halálunk vagy elmúlásunk biztos tudatát. Minden további rossz tudása ebben gyökerezik. A buddhizmus és a hinduizmus a halál után bekövetkező köztes lét állapotának jellemzőit kutatva végül a létezés vagy a lét iránti vágy leküzdését tartja spirituális céljának. A kereseténység hirdeti a lélek halhatatlanságát és a test feltámadását, de a hangsúly nem önmagában a halhatatlanságon van, hanem azon, hogy az ember találkozik az őt megítélő és megtisztító, igazságos és irgalmas Teremtőjével, és hozzá megtérve szeretetben üdvözülni. Legyen az bármilyen kultúra vagy világvallás, a test halála és ennek elkerülhetetlensége az emberi gondolkodás legnagyobb terhe. A *Gaudium et spes* 18. pontjában olvasható: „Az emberi lét a halál színe előtt válik a legnagyobb talánnyá”. Az emberiség hosszú utat járt be a rossz tudásától, a halál teljes bizonyosságától a halálnak a modern emberre jellemző tagadásáig. Hol tart most az ember a halál képzetének feldolgozásában?

A halál kultúrája, diszfunkcionális önazonosságunk

A ma embere a halál kultúrájában él. A médiumok egyik legfontosabb funkciója, hogy minél naturalisabban és erőszakosabban mutassák meg a halált, minél nagyobb számban, könnyen hozzáférhetően. Egyenesen perverz részletességgel kapjuk a halált az internetes portálokról, videójátékokból, televíziós adásokból (gyakran még a gyermekek sérelmére is). Minél több szenvedés, halál és erőszak kell, hiszen a fogyasztót már csak ez érdekli (és a szexualitás). Semmi más nem hordoz eladható információt. De ha minden a halálról szól, miért nem tudom értelmezni saját hozzátartozóm, illetve saját elmúlásom tudatát?

Korábban, például a paraszti világban a haldoklót imádkozó családja vette körül, miközben a végét járó családfejfő rendelkezett a halála utáni teendőkről. Ők korábban nem láttak életükben talán egy halálesetet sem, mégis természetességgel tudták kísérni a haldokló rokont. A ma embere nagy számban nézi a halált, saját vagy környezete elmúlásával mégis képtelen szembenézni, ezért próbálja maximálisan elhárítani magától ezt a frusztrációt. Hogyan oldható fel ez az ellentmondás?

Először is, minden egyes halálesetben meg kell keresni a felelőst, mert felelősnek mindig lennie kell. A modern technikai társadalom mindenhol győz, eredményeiről nap mint nap hallunk. A technika életünket könnyebbé, biztonságosabbá tette. Viszont ha valaki meghal, akkor az csak bosszantó hiba lehet ebben a tökéletesen működő rendszerben. Ha a tudomány és a média által sejtettett örök életben nem várt esemény történik, akkor azért va-

lakinek felelnie kell. A gépezetben valaki nem végezte tökéletesen a rábízott munkát. Marad a meggyőződés, hogy a rendelkezésre álló modern technika egyszerűen mindenre gyógyír.

A médiából otthonunkba, munkahelyünkre vagy telefonunkra áradó emberi szenvedés „real-time” közvetítése mögött sokkal több húzódik. Ez az ember kozmikus halál-tagadásának első intézményesített és tökéletesen szervezett formátuma. A pszichiátria ismeri az ingerárasztás technikáját. Kényszerbetegeknél jó hatékonysággal alkalmazható eljárás. Példának okáért, ha valaki kényszeresen napi negyven alkalommal kezét mos, annak ötvanszor kell bekoszolnia a kezét. Ha hatvanszor mos kezét, akkor nyolcvanszor kell összepiszkolni a kezét. Egyszer aztán kifárad a „kóros” inger az elárasztásban, és végül ki is oltódik. Ilyen a *halálinger* árasztása. Ha naponta tízszer félek tőle, akkor napi harmincszor kell végignéznem. Ha ötvanszor félek tőle, akkor napi hetven halálesetet kell végignéznem. Szép lassan kiirtódik az egészséges halálfélelem, és megszületik az embertípus, akinek egyszerűen immunitása van a halál képzetére. Ha legyőztük a halálfélelemt, ezzel régi-új hóstípust is megeremelttünk, amely a civilizáció kezdetét idézi, a görög eposzok mitológikus idejébe visszabennünket, amikor a gondolkodást még nem tartották kiemelkedő tulajdonságnak, helyette a legnagyobb emberi erény a bátorság volt. Az ókor rettenthetetlen harcosai úgy gondolták, hogy a legbátrabbak, akik nevetve szembenéznek a halállal, elnyerik az istenek szimpátiáját és örök életet kapnak tőlük. A bátor a halált is legyőzi: ma, amikor a média ömlesztett és koncentrált szennyáradata belép életünk minden napjának minden órájában, akkor tulajdonképpen a halálinger kioltása zajlik egy felsőbb elv szerint. Ez nem politikai, vallási vagy társadalmi összeesküvés — ez magának az embernek összeesküvése, hiszen az öntudat és a létmegértés kezdete óta *minden* ember egységesen meg akar szabadulni a halál kínzó gondolatától.

Az egzisztencia, a jelenvalóság, a jelenvaló lét azt jelenti, hogy létünk ebben a formában egyszer biztosan véget ér. E gondolat nélkül nincs létmegértés, anélkül pedig semmilyen átfogóbb megértés nem létezik. Vagyis a halál-, majd a léttagadással az ember paradox módon saját elkerülhetetlen szemlémi elbutulásába rohan. Valóságos életélményhez, megfelelő önképhez hozzátartozik az elmúlás tudata. Akitől megfosztják valóságos halálát, attól valóságos élete is megfosztásra kerül. Halálunk tagadásától válik személyiségünk diszfunkcionálissá.

Onkofilozófia

A ma embere, ha teheti, nem néz szembe egzisztenciális halandóságával, akár egész életét leélheti anélkül, hogy létezését veszélyben érezné; ennek

megfelelően alakítja ki személyiségét. Az egzisztencializmus kiemelkedő alakja, Karl Jaspers részletesen foglalkozik a létezés kérdésével az elmúlás tudatában. Jaspers az ember élete kapcsán felmutat jellemző helyzeteket, amelyek során az ember kénytelen szembenézni saját végességének bizonyosságával. Ennek különféle fokozatai lehetnek. Egy betegség, trauma, súlyos bűn, válás olyan helyzetet idézhet elő, amely megváltoztatja a (vég nélküli) létezésünkről alkotott képet.

Ezek a speciális helyzetek a határhelyzetek, vagy határszituációk. A valóság új dimenziójában a létezés új és mélyebb formájában jelenik meg. Az egzisztenciális elmúlással szembesült és így módon tudatosult létezési forma valóságos létezőként lényegesen különbözhet korábbi önmagunktól, amely irtózik az elmúlás gondolatától, és ezért távol tartja azt magától. A határhelyzetben bekövetkező változás vagy folyamat megijeszti és döntési kényszerbe hozza az embert. Ebből a változásból nehezen van visszaút. Jaspers írja: „A határhelyzetekben az ember vagy nem vesz észre semmit, vagy igazi léteire ébred mulandó földi egzisztenciája felett és annak ellenére”. A modern ember egyik leg-tisztább határhelyzete a daganatos betegség. Korunkban a világon hat halálesetből egy daganat miatt következik be. A daganatos betegséggel való szembesülés a lehetséges gyógymódok ellenére ma abszolút határhelyzet. Azonnal beindul egy folyamat, amelynek eredménye egy új, mélyebb ember, az elmúlás lehetőségének tudatosításával megtapasztalt valóságos emberi létezés. Hangsúlyozandó, hogy a személyiség változása előjel nélküli, vagyis az új ember nem jobb vagy rosszabb, egyszerűen más.

Ez az új ember súlyos helyzetében három utat választhat. A spirituális kereső ember a hitében bíz, neki a legkönnyebb átvészelní ezt a kritikus időszakot. Az ő támogatásában az egyháznak óriási szerepe van, mivel a folyamatos segítségre, támogatásra szoruló beteg vezetése könnyebb, mint azoké, akik hitből nem táplálkoznak. A második típus a racionális, a spiritualitást elutasító ember, aki elfogadja véges életét és a természet, vagy a biológia könyörtelen ítéletét, és ebbe lassan belenyugszik, feladva minden reményt. A harmadik típus a modern ember. Ez teljesen különbözik az előző két típustól. Amikor a modern ember szembesül határhelyzetével, nem változik meg, nem kezd el elmúlásán elmélkedni, pontosan úgy és ugyanott folytatja életét, ahol a határhelyzete előtt állt. Nem engedi magához az elmúlás gondolatát, először a tudományt hívja segítségül, majd amikor a terápiás lehetőségek kimerültek, rendszerint a paramedicinára, a természetgyógyászat, az életmód-tanácsadók felé fordul. Különös ellentét: ezek az emberek a vallásos életet és annak spiritualitását

egyszerű babonának tartják, viszont micsoda hit-tel fordulnak gyógygombák, táplálkozás-kiegészítők, vitaminkurák, gyógyító energiák világához! A paramedicinára legnagyobb problémája nem az evidenciák hiányában van, hanem abban, hogy a betegben folyamatosan, az utolsó pillanatig fenn-tartják a „meg fogsz gyógyulni” attitűdöt. Ezzel emberek teljes csoportjai érnek el a haláluk pillanatahoz úgy, hogy nem éltek át a szembenézés lehetőségét. Ez merőben új jelenség, amellyel mind a tudomány képviselőinek, mind az egyháznak szembe kell néznie.

Merre tovább?

Súlyos betegek, szenvedő emberek vezetése igen nehéz feladat. A problémát nehezíti a körülöttünk lévő igen gyorsan változó világ, amely kommunikálja felénk a tudomány, a technika pozitív eredményeit, hirdeti az ember nagyságát, mégis megvannak a saját korlátai. Mind az egyház, mind a tudomány a közeljövőben egyre gyakrabban találkozik azzal a modern embertípussal, amely mereven és konzekvensen elutasítja a halál gondolatát. Sok esetben ezt az érzést a hozzátartozók is erősítik a betegben, ezért ezeknek a nehéz sorsúaknak a megfelelő ellátása új szemléletet igényel. Tisztában kell lenni azzal is, hogy ezek a kiszolgáltatott személyek az idő előrehaladtával rutinszerűen kikerülnek az orvostudomány látóköréből, de nem a történelmi egyházakkal veszik fel a kapcsolatot, hanem az internet segítségével felkutatják az éppen divatos vagy legtöbbet ígérő paramedicinális szolgáltatót. Elkötelezetten csatlakoznak életmód-tanácsadókhoz, vezetőkhöz, gyógyító és látó emberekhez, akiktől nemcsak „csodakészítményeket”, de energiát, „éltető erőt” is kapnak.

Az egyháznak a spirituális oldal támogatásával, a tudomány képviselőinek a gyógyítás, illetve a tüneti terápia racionális mederben tartásával kell a beteget vezetni. Az egyház szeretetszolgálatának gyakorlati alapjait már lefektették. XVI. Benedek pápa *Deus caritas est* kezdetű enciklikájában „A szeretetszolgálat sokféle struktúrája a mai társadalmi környezetben” című fejezet tökéletes gyakorlati útmutatót ad erre. Létezik pontos, kidolgozott irányvonal, amelynek megvalósítása már csak technikai kérdés. Ha test-lélek egységét, egészét szeretnénk gyógyítani, akár intézményesített szinten is együtt kellene működnie a tudománynak az egyházzal, máskülönben egyre több rászoruló beteg fog kikerülni mindkettő látóköréből, és úgy megy végig az utolsó megpróbáltatásokon, hogy nem kapja meg a testének (támogató kezelés, fájdalomcsillapítás) és lelkének (a szembenézés lehetősége, gyónás, szentáldozás, lelki támogatás) kijáró és nélkülözhetetlen segítséget.

SINKÓ DÁNIEL